

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen

ORTHO – Inleidingen, monografieën en leerboeken op het gebied van de orthopedagogiek, de orthodidactiek en het klinische en experimentele onderzoek op orthopedagogisch gebied, met bijzondere aandacht voor de herkenning en de behandeling van opvoedingsmogelijkheden, ontwikkelingsproblemen, gedragsstoornissen en leerproblemen.

J. Knot-Dickscheit en E.J. Knorth (red.)

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen

Theorie en praktijk

Omslagillustratie: Paul Klee, *Und dann?* (1939)

Omslagontwerp: Marc Suvaal

Binnenwerk: Ab Bol

© J. Knot-Dickscheit en E.J. Knorth en Lemniscaat b.v. Rotterdam 2019

ISBN 978 90 477 1168 1

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk: Wilco, Amersfoort

Inhoud

Deel I Inleiding

Hoofdstuk 1 22

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen: inleiding

J. Knot-Dickscheit en E.J. Knorth

1.1	Inleiding: waarom dit boek?	22
1.2	Opzet van het boek	23
1.2.1	Historie	23
1.2.2	Gezinskenmerken en -achtergronden	23
1.2.3	Bouwstenen	24
1.2.4	Interventies	24
1.2.5	Proces- en effectonderzoek	24
1.2.6	Ontwikkelingen	25
1.2.7	Perspectieven	26
1.3	Dankwoord	26

Hoofdstuk 2 28

Zorgwekkende gezinnen; veranderingen in visie en zorg

H.E.M. Baartman

2.1	Inleiding	28
2.2	Arme gezinnen	30
2.3	Sociaal ontoelaatbare gezinnen	34
2.4	Onmaatschappelijke gezinnen	37
2.5	Multi-problem gezinnen	41
2.6	Nabeschouwing	46

Deel II **Gezinnen met meervoudige en complexe problemen: kenmerken en achtergronden**

Hoofdstuk 3 52

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen: kenmerken en verschillende typen

M. Deković en D. Bodden

3.1	Inleiding	52
3.2	Methode	54
3.3	Verschillen tussen gezinnen met meervoudige en complexe problemen en gezinnen uit de algemene Nederlandse bevolking	55
3.3.1	Kindfactoren	57
3.3.2	Ouderfactoren	59
3.3.3	Opvoedingsfactoren	60
3.3.4	Gezinsfunctioneren	60
3.3.5	Contextuele factoren	61
3.3.6	Sociaal netwerk factoren	62
3.3.7	Hulpverleningsfactoren	62
3.4	Verschillende typen gezinnen met meervoudige en complexe problemen	63
3.5	Discussie	67
3.6	Tot besluit	71
	Bijlage: screening gezinnen met meervoudige en complexe problemen	73

Hoofdstuk 4 75

Psychiatrische problematiek bij volwassenen en kinderen in gezinnen met meervoudige problemen

F. Boer en M. Vlak

4.1	Inleiding	75
4.2	Kinderen van ouders met een psychiatrische stoornis	77
4.2.1	Vier vignetten	77
4.2.2	Complexiteit	79
4.2.3	Erfelijkheid	80
4.2.4	Opvoedgedrag	81
4.2.5	Hoe volwassenen terugkijken	81
4.2.6	Is er een <i>bright side</i> ?	82

4.3	Psychiatrische stoornissen bij kinderen en jongeren die blootstaan aan verwaarlozing of mishandeling	83
4.3.1	Gevolgen op korte termijn	84
4.3.2	Gevolgen op langere termijn	85
4.3.3	Emotionele verwaarlozing	86
4.3.4	Hechtingsstoornissen en problemen	88
4.4	Het gezin met meervoudige en complexe problemen en de behandeling van kinderen en jongeren met psychiatrische stoornissen	89
4.4.1	Algemene behandelprincipes	90
4.4.2	Jeugdigen die getraumatiseerd zijn	91
4.5	Ter afronding: een casus	92

Hoofdstuk 5 94

Gezinnen met ouders met een verslaving – kwetsbare kinderen in multiprobleemsituaties

M. van der Meer-Jansma, L. Lamberts en M.M.J. van Ooyen-Houben

5.1	Inleiding	94
5.2	Verslaving en overdracht van verslaving	95
5.2.1	Kinderen als risicogroep	96
5.2.2	Risico- en beschermende factoren bij kinderen	97
5.3	Invloed van het gezin	99
5.4	Zijn kinderen voldoende in beeld?	100
5.4.1	Achtergrond	100
5.4.2	Professionele verantwoordelijkheid	101
5.5	Toekomstperspectief binnen de verslavingszorg	101
5.6	Tot besluit	102

Hoofdstuk 6 103

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen en licht verstandelijke beperkingen

J.Y. Drost, Y. Brada en C. Luiten

6.1	Inleiding	104
6.2	Een licht verstandelijke beperking	105
6.2.1	Wat is een licht verstandelijke beperking?	105
6.2.2	Jeugdigen met een licht verstandelijke beperking	106
6.2.3	Ouders met een licht verstandelijke beperking	107

6.3	Diagnostiek	109
6.3.1	Analyse van draaglast en draagkracht	110
6.3.2	Screening	113
6.4	Interventies	114
6.4.1	Interventies voor ouders van kinderen met LVB	114
6.4.2	Werkzame factoren in de hulpverlening aan ouders met LVB	114
6.4.3	Voorbeelden van interventies voor ouders met LVB	115
6.5	Tot slot	116

Hoofdstuk 7 118

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen met een migratieachtergrond: typering en aanpak

M. Steketee en T. Pels

7.1	Inleiding	119
7.2	Gezinnen met een migratieachtergrond	120
7.2.1	Gezinnen met meervoudige en complexe problematiek: opeenstapeling van risico's	120
7.2.2	Gezinnen met een migratieachtergrond: extra risico's	121
7.3	Wat gaat er mis in de aansluiting tussen behoeften en aanbod?	124
7.3.1	Culturele mismatch: leefwereld cliënt en het institutionele circuit	124
7.3.2	Conceptuele mismatch: wiens uitleg van de situatie geldt en naar wie wordt er geluisterd?	125
7.3.3	Facilitaire mismatch: middelen en doelgroep	126
7.3.4	Methodische mismatch: methodiek en leefwereld	127
7.3.5	Coördinatie mismatch: coördinatie- en afstemmingsproblemen	128
7.4	Wat hebben migrantengezinnen nodig?	129
7.4.1	Culturele en conceptuele mismatch: sensitiviteit van professionals	129
7.4.2	Facilitaire mismatch: actieve outreachende benadering	130
7.4.3	Methodische mismatch: diversiteitsgevoeligheid van methoden en instrumenten	131
7.4.4	Coördinatie mismatch: samenwerking met informele werkers en migrantenorganisaties	131
7.5	Tot besluit	132

Deel III **Bouwstenen voor het werken met gezinnen met meervoudige en complexe problemen**

Hoofdstuk 8 136

Stelselgericht werken bij gezinnen met meervoudige en complexe problemen: Intensief Stelselgericht Casemanagement

I. Busschers en L. Boendermaker

8.1	Inleiding	136
8.1.1	Doorontwikkeling jeugdbescherming en jeugdreclassering	138
8.1.2	Geïntegreerde en stelselgerichte aanpak	139
8.2	Intensief Stelselgericht Casemanagement	141
8.2.1	Wat is ISC?	141
8.2.2	Drie fases	142
8.3	Toelichting kernelementen ISC	143
8.3.1	Focus op veilige ontwikkeling kind	143
8.3.2	Gezins(stelsel)gerichte aanpak	144
8.3.3	Relationele focus	145
8.3.4	Verbinden en motiveren	145
8.3.5	Betrekken van netwerk	146
8.3.6	Generalisatie van verandering	147
8.3.7	Intensief casemanagement	147
8.3.8	Planmatig en transparant werken	148
8.4	Implementatie en uitvoering	149
8.5	Uitkomsten van stelselgericht casemanagement	150
8.6	Discussie	151
8.7	Tot besluit	152

Hoofdstuk 9 154

Werken met multipale allianties in gezinnen met meervoudige en complexe problemen

H.M. Pijnenburg, M. de Greef, R.H.J. Scholte en M.J.C. van Hattum

9.1	Inleiding	155
9.2	Het begrip alliantie	157
9.3	Inzichten omtrent alliantie vanuit overzichtsstudies naar gezinsgerichte hulp	158
9.3.1	Samenhang van alliantie en uitkomst	158

9.3.2	Factoren die van invloed zijn op de samenhang tussen alliantie en uitkomst	159
9.3.3	Implicaties en vervolg	159
9.4	Alliantie bij hulpverlening aan gezinnen met meervoudige en complexe problemen	160
9.4.1	Voorwaarden voor de ontwikkeling van alliantie	161
9.4.2	Werken in gedwongen kader	162
9.4.3	Houding en gedrag van jeugdhulpverleners	164
9.5	Het belang van het verzamelen en benutten van alliantie-informatie	165
9.6	En nu verder	167

Hoofdstuk 10 **169**

Samen1Plan: effectief en efficiënt samenwerken in zorgtrajecten voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen

M.D. Boelhouwer, N. Aukes en E.H.M. Loykens

10.1	Inleiding	169
10.2	Samen werken naar een gezamenlijk perspectief, doelen en acties	171
10.2.1	Samenwerken: van enkel 'op de hoogte zijn' naar een integraal (gezins)plan	171
10.2.2	Regievoering: van organisator naar regiebehandelaar	173
10.2.3	Samengevat: 1-gezin, 1-integraal plan, 1-regiebehandelaar	175
10.3	Samen1Plan: een methodiek om de samenwerking in zorgtrajecten efficiënter en effectiever te laten verlopen	177
10.3.1	Samen1Plan in een notendop	178
10.3.2	Werkzame factoren in de Samen1Plan-methodiek	179
10.3.3	Twee praktijkvoorbeelden	183
10.3.4	Samengevat: Samen1Plan, een veelbelovend samenwerkingsinstrument	185
10.4	Tot besluit	187

Hoofdstuk 11 **189**

Hulp aan multiprobleemgezinnen vereist professionaliteit: gebruik van de Richtlijn

M. van der Steege

11.1	Inleiding	189
------	-----------	-----

11.2	Wat houdt 'een professional zijn' in?	190
11.3	Het jeugd domein, een alsmear veranderende omgeving	194
11.3.1	Een aanleiding: hulp aan gezinnen met meervoudige en complexe problemen	194
11.3.2	Knelpunten duren voort	196
11.4	Attituden en gedrag van een professional	196
11.4.1	Basale competenties	197
11.4.2	Engageren en positioneren	198
11.4.3	Moreel kompas	199
11.5	Werken volgens richtlijnen	199
11.6	Een professional zijn en blijven, juist bij het werken met complexe gezinnen	201
11.6.1	Reflectiemiddelen	202
11.6.2	Transformatief leren	202
11.7	Tot besluit	203

Deel iv Interventies voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen

Hoofdstuk 12 206

Families First: een geschiedenis van praktijk en onderzoek

J.W. Veerman en H. Tönjes

12.1	Inleiding	206
12.2	Evaluatieonderzoek naar de implementatie van FF	209
12.2.1	Aanleiding en vraagstellingen	209
12.2.2	Onderzoeksopzet	209
12.2.3	Resultaten	210
12.2.4	Discussie	215
12.3	Kwaliteitstoetsend onderzoek naar de borging van FF	216
12.3.1	Aanleiding en vraagstellingen	216
12.3.2	Onderzoeksopzet	217
12.3.3	Resultaten	219
12.3.4	Discussie	220
12.4	Kwaliteitsmanagement bij FF in het kader van spoedhulp	222
12.4.1	Aanleiding en vraagstellingen	222

12.4.2	Onderzoeksopzet	224
12.4.3	Resultaten	224
12.4.4	Discussie	226
12.5	Samenvatting, conclusies en vooruitzichten	227

Hoofdstuk 13 231

Intensieve Ambulante Gezinsbehandeling bij gezinnen met meervoudige en complexe problemen

L. Lekkerkerker

13.1	Inleiding	231
13.2	Doelgroep	233
13.3	Doelen	234
13.4	Theoretische onderbouwing van de doelgroep en doelen: probleemanalyse	234
13.4.1	Wisselwerking tussen verschillende probleemterreinen en negatieve spiraal	234
13.4.2	Aan te pakken factoren	236
13.5	Theoretische onderbouwing van de aanpak	238
13.5.1	Oplossingsgericht werken	238
13.5.2	Leertheoretische principes	239
13.5.3	Systeemtheorie	239
13.6	Werkzame elementen in de aanpak van IAG	239
13.7	Aanpak	240
13.7.1	Opzet	240
13.7.2	De basis van IAG	241
13.7.3	Middelen en technieken	242
13.7.4	Kwaliteitsbewaking en randvoorwaarden	245
13.8	Onderzoek naar effectiviteit	245
13.9	Slotbeschouwing	246

Hoofdstuk 14 248

Gezin Centraal: reflectie op een gezinsgecentreerde hulpverleningsmethodiek

J. Metselaar, C. van Dam en R. van Bommel

14.1	Inleiding	249
14.1.1	Doelgroep	249

14.1.2	Doel	250
14.1.3	Theoretische achtergronden	250
14.1.4	Fasering	254
14.1.5	Werkwijze	255
14.1.6	Randvoorwaarden	256
14.2	Van programma-evaluatie naar Kenniscentrum Gezin Centraal	257
14.2.1	Onderzoeksvragen	257
14.2.2	Onderzoeksmethode	258
14.2.3	Resultaten	260
14.2.4	Discussie	270
14.3	Tot besluit	271

Hoofdstuk 15 274

'10' voor Toekomst bij gezinnen met meervoudige en complexe problemen

T. Tausendfreund en I.M. van Driel

15.1	Inleiding	274
15.2	Doelgroep	276
15.3	Doelstellingen	278
15.4	Theoretische onderbouwing	282
15.5	Aanpak en uitvoering	285
15.5.1	Personele voorwaarden	286
15.5.2	Basishouding en uitgangspunten	286
15.5.3	Fasering	288
15.6	Onderzoek en uitkomsten	290
15.7	Nieuwe ontwikkelingen	292
15.8	Tot besluit	293

Deel v **Proces- en effectonderzoek bij gezinnen met meervoudige en complexe problemen**

Hoofdstuk 16 296

Effecten van interventies voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen: nationaal onderzoek

D.E.M.C. Jansen, S.A. Reijneveld en K.E. Evenboer

16.1	Inleiding	296
16.2	Het belang van nationaal onderzoek	297
16.2.1	Een overzicht van interventies in Nederland: de Databank Effectieve Interventies en niveaus van <i>evidence</i>	300
16.2.2	Interventies voor gezinnen met MCP in de DEI: aantallen en bewijskracht	302
16.3	Methode van onderzoek	302
16.3.1	Selectie van interventies	302
16.3.2	Zoekstrategie	302
16.3.3	Selectie van de studies	303
16.3.4	Data-extractie	303
16.3.5	Beoordeling van kwaliteit	304
16.4	Resultaten	305
16.4.1	Kenmerken van geïncludeerde studies	306
16.4.2	Kwaliteit van de studies	310
16.5	Conclusie en discussie	310
16.6	Tot besluit	312
	Bijlage: geïncludeerde studies	313

Hoofdstuk 17 332

Het effect van intensieve pedagogische thuishulp op kinduitkomsten, kindermishandeling en uithuisplaatsing: internationaal onderzoek

A.G. van Assen, J. Knot-Dickscheit, W.J. Post en H. Grietens

17.1	Inleiding	333
17.2	Methode	335
17.2.1	Design	335
17.2.2	Zoektermen, inclusiecriteria en selectieproces	335
17.2.3	Analyse	336
17.3	Resultaten	338

17.3.1	Type gerapporteerde kinduitkomsten	338
17.3.2	Kinduitkomsten en (recidive van) kindermishandeling	340
17.3.3	Uithuisplaatsing	342
17.4	Discussie	347
17.4.1	Belangrijkste uitkomsten	347
17.4.2	Beperkingen	348
17.4.3	Aanbevelingen	349
17.5	Tot besluit	350
17.6	Dankwoord	351
	Bijlage: geïnccludeerde studies	353

Hoofdstuk 18 357

Het hulpverleningsteam rondom gezinnen met meervoudige en complexe problemen: bevindingen uit Engels onderzoek

J. Thoburn, E.J. Knorth en J. Knot-Dickscheit

18.1	Inleiding	358
18.1.1	Hulpverlening aan gezinnen met meervoudige en complexe problemen	358
18.1.2	Onderzoek naar benaderingen gericht op gezinnen met meervoudige problemen	359
18.2	Het Westminster Family Recovery Project	360
18.2.1	Waarom evaluatie van het Westminster Family Recovery Project?	361
18.2.2	Doel en methode van onderzoek	363
18.3	Onderzoeksresultaten	364
18.3.1	De gezinnen	364
18.3.2	De onderdelen van het FRP-hulptraject	366
18.3.3	Benadering en methodieken van hulpverlening	369
18.3.4	Tussentijdse uitkomsten	372
18.4	Discussie en conclusies	376

Hoofdstuk 19 380

Verrichtingen in de hulpverlening aan gezinnen in multiprobleemsituaties

K.E. Evenboer en T. Tausendfreund

19.1	Inleiding	380
19.2	De MPG-taxonomie	382

19.2.1	Ontwikkeling	382
19.2.2	Resultaat	385
19.3	Onderzoek met de Verrichtingenlijst KIPP	386
19.3.1	De Verrichtingenlijst KIPP	386
19.3.2	Opzet onderzoek met KIPP	387
19.3.3	Resultaten	388
19.3.4	Conclusies onderzoek KIPP	389
19.4	Discussie en conclusie	390
	Bijlage 1: MPG-taxonomie: voorbeelden van verrichtingen per categorie	394
	Bijlage 2: KIPP-verrichtingen per categorie	397
	Bijlage 3: Tabellen 3 t/m 6	398

Hoofdstuk 20 402

Werkzame elementen in het werken met gezinnen met meervoudige en complexe problemen

T.A. van Yperen, R.H.J. Scholte en L. Visscher

20.1	Inleiding	403
20.2	Het concept 'werkzame elementen'	406
20.2.1	Een handzaam begrippenkader	407
20.3	Wat weten we uit onderzoek?	410
20.3.1	Algemeen: werkt het werken met elementen?	410
20.3.2	Hoe is de stand van zaken specifiek bij de behandeling van gezinnen met meervoudige en complexe problematiek?	411
20.3.3	De noodzaak van verder onderzoek	413
20.3.4	Een goede beschrijving en theoretische onderbouwing	414
20.3.5	Empirisch onderzoek naar de relatie element – effect	415
20.4	Voordelen en beperkingen voor de praktijk	418
20.5	Conclusies en aanbevelingen	420

Deel vi **Ontwikkelingen in de hulpverlening aan gezinnen met meervoudige en complexe problemen**

Hoofdstuk 21 426

Het Expertisecentrum voor Behandeling en Beoordeling van Ouderschap en Psychiatrie: het belang van een tijdige beslissing over de beste plek voor het kind

A-F.W.K. Vischer, E.J. Knorth, W.J. Post, J. Knot-Dickscheit, J.M.V. Mulder en H. Grietens

21.1	Inleiding	427
21.2	Het Expertisecentrum	428
	21.2.1 Doelgroep	428
	21.2.2 Doelen van behandeling	429
21.3	Het interventieprogramma	429
	21.3.1 Theoretische achtergronden	429
	21.3.2 Aanpak en uitvoering	430
21.4	Onderzoek	433
	21.4.1 Kenmerken aangemelde gezinnen	433
	21.4.2 Ontwikkeling kwaliteit ouderschap tijdens opname	435
	21.4.3 Functioneren gezinnen zes maanden na opname	435
21.5	Conclusie	436

Hoofdstuk 22 439

Kind IN Gezond Systeem (KINGS): een trauma-georiënteerde behandeling voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen

C. Ploeg en E.H. Wanders-Mulder

22.1	Inleiding	439
22.2	Doelgroep	441
22.3	Doel van de interventie	442
22.4	Theoretische onderbouwing	442
	22.4.1 Thuisbehandeling met Ondersteuning van Video (TOV)	443
	22.4.2 Motivation, Adaptive Skills and Trauma Resolution (MASTR)	443
	22.4.3 Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR)	444
22.5	Aanpak en uitvoering	445
	22.5.1 Behandeling ouder	446
	22.5.2 Behandeling kind	449

22.6	Onderzoek	451
22.7	Tot besluit	451

Hoofdstuk 23 453

Kinder- en Jeugdcoaching: het belang van kindgerichte hulpverlening bij gezinnen met meervoudige en complexe problemen

A.G. van Assen, J. Knot-Dickscheit, W.J. Post en H. Grietens

23.1	Inleiding	453
23.1.1	Opgroeien in gezinnen met complexe en meervoudige problematiek	454
23.1.2	Systeem- en kindgerichte hulpverlening bij gezinnen met complexe en meervoudige problematiek	455
23.2	Kinder- en Jeugdcoaching: kindgerichte hulpverlening bij complexe problematiek	457
23.2.1	Wat is Kinder- en Jeugdcoaching?	457
23.2.2	Doelgroep en algemene doelstellingen	457
23.2.3	Uitgangspunten en basishouding bij Kinder- en Jeugdcoaching	458
23.2.4	Theoretische achtergronden van Kinder- en Jeugdcoaching	458
23.2.5	Werkwijze Kinder- en Jeugdcoaching	461
23.2.6	Kinder- en Jeugdcoaching in de praktijk: voorbeeldcasus	464
23.3	Tot besluit: kindgerichte hulpverlening en het belang van het kind	466

Hoofdstuk 24 468

Kosteneffectiviteit bij hulp aan gezinnen met meervoudige en complexe problemen

H.H. Dijk, R.D. Freriks, A.P. Groenman en J.O. Mierau

24.1	Inleiding	468
24.2	Overzicht van kosteneffectiviteitsonderzoek	471
24.2.1	Soorten economische evaluaties	471
24.2.2	Perspectief	472
24.2.3	Metten van effecten	473
24.2.4	Metten van kosten	476
24.2.5	Tijdshorizon en modelleren	480

24.2.6	Kosteneffectiviteit	484
24.3	Kosteneffectiviteitsonderzoek bij interventies voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen	485
24.3.1	Meten van kwaliteit van leven	485
24.3.2	Tijdshorizon	487
24.3.3	Effecten in de omgeving	487
24.3.4	Een blik op de bestaande literatuur	488
24.4	Tot besluit	489

Deel VII Epiloog

Hoofdstuk 25 492

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen: stand van zaken en perspectieven voor theorie en praktijk

E.J. Knorth en J. Knot-Dickscheit

25.1	Inleiding	492
25.2	Gezinnen in soorten en maten	493
25.3	Interventies in soorten en maten	495
25.4	Werkzaamheid van interventies in de praktijk	497
25.5	Tot slot: onderzoek en praktijk in soorten en maten	500
	Bijlage: typeringen van gezinnen met meervoudige en complexe problemen	505

Geraadpleegde literatuur 508

Over de auteurs 549

Register 559

'... dit verhaal zal voorlopig geen einde nemen.'

Suzanna Jansen, *Het Pauperparadijs*

Deel I

Inleiding

Hoofdstuk 1

*J. Knot-Dickscheit en
E.J. Knorth*

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen: inleiding

1.1 Inleiding: waarom dit boek?

Voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen betekent elke dag opnieuw een gevecht, mede omdat de problemen zo overweldigend zijn, op verschillende levensgebieden spelen, en omdat het ouders vaak aan vaardigheden ontbreekt de problemen zelfstandig op te lossen (Knot-Dickscheit, Tausendfreund & Knorth, 2011). Hoe bijvoorbeeld te zorgen voor genoeg eten en kleding voor de kinderen als het geld er niet is? Hoe jouw kinderen 'goed genoeg' op te voeden als je als ouder last hebt van psychische problemen? Hoe als kind je te ontwikkelen in een gezinsklimaat dat gekenmerkt wordt door huiselijk geweld en mishandeling? Hoe als gezin je staande te houden tussen alle organisaties, instanties en hulpverleners die zich 'tegen je aan bemoeien'? En dan ook nog al deze problemen tegelijk te moeten tackelen? Deze gezinnen doen op grond van de aard, omvang en complexiteit van hun problemen een meer dan gebruikelijk beroep op het aanbod en de kwaliteit van de hulpverlening. Zij vragen dan ook veel kennis, kunde en professionaliteit van hulpverleners (BPSW, NIP & NVO, 2015).

Ondanks alle inspanningen van professionals en andere betrokkenen lukt het vaak nog niet de problemen waarmee ouders en kinderen in deze gezinnen te maken hebben duurzaam op te lossen (Holwerda, Jansen & Reijneveld, 2014; Veerman, Janssens & Delicat, 2005). Duidelijk wordt dat er geen eenvoudige oplossingen zijn voor de problematiek van de gezinnen waar het hier om gaat, en hoe belangrijk een brede zienswijze en aanpak zijn. We weten en kunnen het nodige, maar we zijn er nog niet.

Met dit boek willen wij voor een brede doelgroep up-to-date kennis toegankelijk maken. De uitgenodigde auteurs – allen experts in hun discipline – hebben

het fenomeen van gezinnen met meervoudige en complexe problemen vanuit hun eigen deskundigheid belicht; zo is een brede waaier aan relevante kennis en inzichten tot stand gebracht.

In Nederland en België wordt voor de gezinnen over wie dit handboek gaat, veelvuldig de term ‘multiprobleemgezinnen’ gebruikt (zie bijvoorbeeld Vaessen, 2009; Van der Steege, 2009). Omdat deze aanduiding door gezinnen als stigmatiserend wordt ervaren (Verhallen, 2013) zullen we in dit boek bij voorkeur spreken over ‘gezinnen met meervoudige en complexe problemen’ of gezinnen met MCP.

1.2 Opzet van het boek

1.2.1 Historie

De conceptualisering en wijze van benaderen van deze gezinnen kan niet los worden gezien van de maatschappelijke en historische context. In (het vervolg van) deel I van dit boek wordt daarom eerst aandacht besteed aan de hulp aan gezinnen met meervoudige en complexe problemen vanuit een historisch perspectief (hoofdstuk 2).

1.2.2 Gezinskenmerken en -achtergronden

Het gaat bij gezinnen met meervoudige en complexe problemen om een doelgroep die naar schatting tussen 3-5% van de gezinnen in Nederland omvat, wat in 2011 neerkwam op een aantal van rond de 70.000-116.000 gezinnen (Van den Berg & De Baat, 2012, p. 97).¹ Door verschillende studies weten we dat de opeenstapeling van problemen in gezinnen het risico verhoogt op verwaarlozing, mishandeling of misbruik van kinderen (zie bijvoorbeeld Denholm, Power, Thomas & Li, 2013) en op het ontwikkelen door hen van ernstige gedrags- en ontwikkelingsproblemen (Veerman, Janssens & Delicat, 2005). Naast deze problemen spelen ook socio-economische problemen (bijvoorbeeld armoede)² een rol en is er sprake van kwetsbare ouders. Daardoor worden de ontwikkelingskansen van kinderen verder bedreigd. In de literatuur wordt dan ook regelmatig gewezen op het fenomeen van de ‘intergenerationele overdracht’ van problemen (BPSW, NIP & NVO, 2015; Van den Berg & De Baat, 2012; Van der Steege, 2009).

In deel II van het boek staan we stil bij kenmerken en achtergronden van gezinnen met meervoudige en complexe problemen. In hoofdstuk 3 worden allereerst de resultaten van een empirisch onderzoek naar deze karakteristieken beschreven. Binnen de doelgroep zien we regelmatig gezinnen met ouders met chronische problema-

tiek (psychiatrische problematiek, verslaving, licht verstandelijke beperkingen) en gezinnen met een migratieachtergrond. Deze gezinnen vragen bijzondere aandacht van de hulpverlening (Mehlkopf, 2008). In dit gedeelte van het boek komen ook deze bijzondere groepen aan bod in achtereenvolgens de hoofdstukken 4 t/m 7.

1.2.3 Bouwstenen

Inleidend hebben we geconstateerd dat gezinnen met meervoudige en complexe problemen door de aard en omvang van de problemen een groot beroep doen op de kwaliteit van de hulpverlening. In deel III vragen we daarom aandacht voor enkele belangrijke 'bouwstenen' voor het werken met deze gezinnen, te beginnen met 'systeemgericht werken' (hoofdstuk 8) en het 'werken met multiële allianties' (hoofdstuk 9). De aard en omvang van de problemen zorgen tevens voor de betrokkenheid van meerdere hulpverleners en organisaties bij deze gezinnen. Dat vraagt om effectieve en efficiënte samenwerking. Met het instrument 'Samen1Plan' wordt getracht dit te bereiken (hoofdstuk 10). Verder is er in dit deel expliciet aandacht voor de vereiste professionaliteit van hulpverleners en hoe hierbij de 'Richtlijn Multiprobleemgezinnen' ondersteunend kan zijn (hoofdstuk 11).

1.2.4 Interventies

Voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen worden programma's in de thuissituatie aangeboden die intensiever van aard zijn dan andere ambulante programma's. De programma's worden dan ook Intensieve Pedagogische Thuishulp-programma's (IPT's) genoemd. In deel IV van het boek bespreken we enkele bekende interventieprogramma's die in de Nederlandse context worden toegepast, en die blijkens een recente rapportage kunnen bogen op (enige) evidentie ten aanzien van hun werkzaamheid (vgl. Klaassen-Vermaat et al., 2015). Het gaat om de programma's Families First (hoofdstuk 12), Intensieve Ambulante Gezinsbehandeling (hoofdstuk 13), Gezin Centraal (hoofdstuk 14) en '10' voor Toekomst (hoofdstuk 15).

1.2.5 Proces- en effectonderzoek

Hoewel Nederland een aantal interventieprogramma's voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen kent, weten wij nog betrekkelijk weinig over de effectiviteit ervan (Holwerda et al., 2014). De onderzoeken die er zijn, schetsen vaak een niet al te rooskleurig beeld. Veerman et al. (2005) stelden naar aanleiding van hun onderzoek naar IPT's in Nederland dat bij de meeste onderzochte programma's en methodieken na afsluiting de problemen van heel wat kinderen nog dermate

groot zijn, dat vervolgbehandeling geïndiceerd is. Soortgelijke resultaten zijn terug te vinden in andere Nederlandse studies (zie bijvoorbeeld Holwerda et al., 2014; Tausendfreund, Knot-Dickscheit, Post, Knorth & Grietens, 2014). In deel v van het boek besteden we daarom aandacht aan de effectiviteit van interventies, zowel in de Nederlandse context (hoofdstuk 16) als in een internationale context (hoofdstuk 17), waarbij de focus in dit laatste hoofdstuk ligt op uitkomsten voor kinderen. Ook wordt onderzoek besproken, gericht op de rol van teamsamenwerking met gezinnen, dat in Engeland veel aandacht trok (hoofdstuk 18).

Om uitkomsten van interventies beter te kunnen verklaren is ook onderzoek naar het hulpverleningsproces noodzakelijk. Op basis van procesonderzoek kan bijvoorbeeld aangegeven worden welke verrichtingen of handelingscomponenten hulpverleners toepassen tijdens de uitvoering van de hulp en hoe deze gerelateerd zijn aan uitkomsten van hulp. Er worden in dit deel van het boek dan ook voorbeelden gegeven van zogeheten ‘verrichtingenlijsten’ voor gezinnen met meervoudige en complexe problemen en de toepassingsmogelijkheden hiervan in onderzoek en praktijk (hoofdstuk 19). Tevens komt aan de orde wat momenteel bekend is over de ‘werkzame elementen’ tijdens het proces van interveniëren in gezinnen met meervoudige en complexe problemen (hoofdstuk 20).

1.2.6 Ontwikkelingen

In deel vi gaan we in op enkele nieuwe ontwikkelingen in de hulpverlening aan gezinnen met meervoudige en complexe problemen.

Ten eerste worden bevindingen over een intramuraal behandelprogramma voor gezinnen met MCP gepresenteerd, waarin het belang van een tijdige beslissing over de beste plek waar een kind kan opgroeien wordt onderstreept. Daarvoor is het nodig te beoordelen of er sprake is van ‘goed genoeg ouderschap’ (hoofdstuk 21).

Ten tweede komt een eveneens intramuraal behandelprogramma aan de orde waarin voor een traumageoriënteerde aanpak van gezinnen met MCP is gekozen; dit omdat kinderen en ouders uit deze gezinnen vaak slachtoffer zijn geweest van ingrijpende interpersoonlijke gebeurtenissen (trauma’s) (hoofdstuk 22).

Ten derde zijn er al langere tijd aanwijzingen dat kinderen het gevaar lopen te weinig directe aandacht te krijgen bij hulp aan de doelgroep. Geopperd is dat een ‘duale aanpak’ van een gezinsgerichte interventie (via een gezinscoach) en een kindgerichte interventie (via een kindercoach) wellicht een oplossing biedt. Er wordt een experiment rond dit werkmodel in ons land besproken: Kinder- en Jeugdcoaching (hoofdstuk 23).

Ten slotte komt het vraagstuk van de kosten aan bod. Door bezuinigingen in de jeugdhulp en stijgend zorggebruik wordt dit onderwerp steeds actueler. Uit een recente rapportage blijkt dat er over kosten, en meer in het bijzonder over kosteneffectiviteit, nog maar beperkt kennis voorhanden is (Kremer et al., 2016). In hoofdstuk 24 wordt hier nader op ingegaan.

1.2.7 Perspectieven

Het boek sluit af met een bijdrage waarin we terugblikken op waar we nu staan: welke lessen zijn te trekken uit het voorafgaande en welke aanbevelingen voor onderzoek en praktijk kunnen worden gedaan (hoofdstuk 25)?

1.3 Dankwoord

Wij willen alle auteurs van harte danken voor hun waardevolle bijdragen aan deze bundel. Dankzij hun enthousiaste inzet en kennisinput is een overzicht ontstaan dat, naar wij verwachten, voorziet in een grote behoefte. Verder willen wij Mieke Klunder bedanken voor de nauwkeurige wijze waarop zij teksten controleerde en redigeerde, en hulp bood bij het samenstellen van de literatuurlijst. Ook onze Groningse collega Miranda Cazemier van den Berg zijn wij erkentelijk voor haar secretariële ondersteuning. Ten slotte gaat onze dank uit naar uitgeverij Lemniscaat, in het bijzonder naar Anna Krans (redactie) en Ab Bol (vormgeving) voor hun bijdrage aan de transformatie van het manuscript tot het boek op de plank zoals u dat als lezer nu in handen heeft.

Eindnoten

¹ Gebaseerd op de telling van het aantal huishoudens met thuiswonende kinderen (\pm 2,3 miljoen).

² Uit rapportage van de Kinderombudsman eind 2017 blijkt dat in Nederland maar liefst 378.000 kinderen en jongeren (dat betekent een op de negen) opgroeien in armoede.